

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32782/2409-4544/2023-2/4>

ДЕМОКРАТІЯ ТА ПРАВА ЛЮДИНИ

Ленгер Яна Іванівна,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного, адміністративного та
міжнародного права
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCIDID: 0000-0003-2666-9709

Стаття присвячена питанню демократії в сучасних державах та її співвідношенню з основними правами людини. Встановлено, що демократія є тим середовищем, яке поважає права людини та основні свободи, і в якому здійснюється вільне волевиявлення людей. В свою чергу, права людини є універсальними і стосуються кожного. Вони встановлюють, що всі люди, незалежно від країни, культури та контексту, народжуються вільними та рівними у своїй гідності та правах.

Наголошується, що права людини, демократія і верховенство права повинні бути ключовими елементами існування держави та її політики. Проте в сучасному світі все ще досі є ситуації, коли незважаючи на демократію глобально порушуються права людини.

Констатовано, що демократія як форма режиму є універсальним орієнтиром захисту прав людини. Вона забезпечує середовище для захисту та ефективної реалізації прав людини. Проте, сьогодні, після періоду посилення демократизації в усьому світі, багато демократій, схоже, відступають. Деякі уряди, послаблюють незалежний контроль за своєю владою, душать критику, демонтують демократичний нагляд і забезпечують своє довгострокове правління, що негативно впливає на права людей.

Визначено фактори, що складають ризики на шляху до становлення демократії, реалізації прав людини та їх синергії. Зроблено висновки, які посприяють просуванню демократії, заснованої на правах людини.

Ключові слова: демократія, права людини, державна влада, держава, захист прав і свобод, конституція.

Lenher Yana. Democracy and human rights

The article is devoted to the issue of democracy in modern states and its correlation with fundamental human rights. It is established that democracy is the environment that respects human rights and fundamental freedoms, and in which the free expression of the will of people is exercised. In turn, human rights are universal and apply to everyone. They establish that all human beings, regardless of country, culture and context, are born free and equal in dignity and rights. It is emphasized that human rights, democracy and the rule of law should be key elements of the existence of the state and its policies. However, in the modern world, there are still situations when, despite democracy, human rights are violated globally. It is stated that democracy as a form of regime is a universal guideline for the protection of human rights. It provides an environment for the protection and effective enjoyment of human rights. Today, however, after a period of increasing democratization around the world, many democracies seem to be in retreat. Some governments, while weakening independent control over their power, stifling criticism, dismantling democratic oversight and enforcing their long-term rule, which negatively affects people's rights. The factors that pose risks on the way to the establishment of democracy, the realization of human rights and their synergy are identified. Conclusions are drawn that will contribute to the promotion of democracy based on human rights.

Key words: democracy, human rights, state power, state, protection of rights and freedoms, constitution.

Демократія – це загальновизнаний ідеал, заснований на спільних цінностях, які поділяють люди в усьому світі, незалежно від культурних, політичних, соці-

альних та економічних відмінностей. Як визнається у Віденській декларації та Програмі дій [5], демократія ґрунтується на вільно вираженій волі народу визначати

власну політичну, економічну, соціальну та культурну системи та його повноцінну участь у всіх аспектах свого життя.

Демократія, розвиток, верховенство права та повага до прав людини та основоположних свобод є взаємозалежними та взаємодоповнюючими. Демократія має на меті: збереження та заохочення гідності та основних прав особистості; досягнення соціальної справедливості; сприяння економічному та соціальному розвитку громади; зміцнення згуртованості суспільства; зміцнення національного спокою; і створення сприятливого для міжнародного миру клімату.

При визначенні елементів демократії Генеральна Асамблея ООН та Комісія з прав людини намагалися спиратися на міжнародні документи з прав людини для сприяння спільному розумінню принципів та цінностей демократії [3]. У 2002 році Комісія проголосила в резолюції 2002/46, що основними елементами демократії є: повага до прав людини та основних свобод, включаючи свободу думки та вираження поглядів, а також свободу асоціацій; доступ до влади та її здійснення відповідно до принципу верховенства права; проведення періодичних вільних і справедливих виборів шляхом загального виборчого права і таємного голосування як волевиявлення народу; плюралістична система політичних партій і організацій; поділ влади; незалежність судової влади; прозорість та підзвітність у державному управлінні; вільні, незалежні та плюралістичні ЗМІ [8].

Демократія та права людини – це дві сторони однієї медалі: Міжнародний день прав людини 10 грудня, є нагодою підкреслити, що права людини, взаємозалежність прав людини та верховенства права є основними компонентами демократії як концепції та практики. Але через багато років після того, як Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй прийняла Загальну декларацію прав людини, ми повинні визнати, що попереду ще багато викликів. У найближчому майбутньому ми повинні наголосити на важливості заохочення та захисту прав людини на кожному рівні допомоги демократії: глобальному, регіональному та національному [10].

Незважаючи на прогрес у глобальній боротьбі за права людини, світ сьогодні продовжує страждати від громадянських воєн, широкого застосування тортур, торгівлі людьми, нерівності та ізоляції, погіршення стану навколишнього середовища, зростання тероризму та повторення огидних злочинів. Перед обличчям таких викликів ми повинні пам'ятати, що шлях до реалізації прав людини перетинається з багатьма іншими. Шляхи до демократії та верховенства права, до миру, до сталого розвитку, до рівності та припинення дискримінації – все це вказує шлях до подолання найбільших нинішніх загроз демократії, включаючи зростання популізму та дедалі більші спроби закрити політичний простір. У будь-якій роботі, спрямованій на зміцнення демократичних практик, важливо пам'ятати про синергію між ними. Перш за все, критично важливим є правозахисний підхід до підтримки демократії.

Ідея цієї інтерсекційності не є новою. У 1993 році Всесвітня конференція з прав людини прийняла Віденську декларацію і Програму дій. Декларація чітко вказувала, що демократія і повага до прав людини взаємозалежні і взаємодоповнюють один одного [2]. З тих пір Рада з прав людини прийняла резолюції, що підкреслюють взаємозалежний і взаємопідсилюючий зв'язок між демократією і правами людини.

У 2012 році Резолюція 19/36 «Права людини, демократія та верховенство права» розглянула складність концепції демократії, визначивши її різні виміри та переглянувши її визначення з точки зору прав людини [4].

Сьогодні загально визнано, що принципи недискримінації та рівності перед законом є невід'ємною частиною будь-якого захисту та визнання прав людини. Ці принципи є ключовими для побудови інклюзивного суспільства, яке нікого не залишає без уваги. Але необхідно забезпечити, щоб принципи різноманіття та інклюзивності – ключові демократичні принципи – поважалися як ключова частина будь-якої політики. Досягнення цієї мети вимагає надання маргіналізованим та вразливим особам та групам механізмів, простору та кращої обізнаності, необ-

хідних для того, щоб бути почутими, коли вони говорять про нерівність та порушення прав, а також враховувати їхні точки зору під час вироблення політики.

Взаємозв'язок між демократією і правами людини є складним, симбіотичним і взаємно конститутивним. Правозахисний підхід до демократії, заснований на верховенстві права, все частіше вважається найбільш послідовним запобіжником від порушень прав людини. Організація Об'єднаних Націй повинна як прислухатися до закликів до демократичних реформ у міру їх виникнення, так і брати участь у сталих процесах розбудови демократії, заснованих на правах людини.

На успіх зусиль з розбудови демократії безпосередньо впливатиме інклюзивний та консультативний характер конституційного процесу, а стандарти прав людини забезпечують детальну основу для цих процесів [1].

Важко не погодитися, що зв'язок між демократією та правами людини є взаємозалежним, складним, взаємодоповнюючим та симбіотичним, для повноти більш прийнятним терміном може бути застосування «взаємно конститутивний». Ефективно захистити права людини можна лише в демократичній державі. Функціональна демократія, яка враховує різноманітність, сприяє рівності та захищає індивідуальні свободи, дедалі частіше стає найкращим засобом проти концентрації влади в руках небагатьох та порушення прав людини, яке неминуче є наслідком цього. У свою чергу, найбільший захист прав людини походить від сталої демократичної структури, заснованої на верховенстві права.

Будуючи демократію, важливо пам'ятати, що «функціональність», «результативність» та «ефективність» мають бути серед її конститутивних ознак. Підтримка розбудови демократії, заснованої на сталих правах: проте беззаперечним є той факт, що розбудова демократії, заснованої на правах людини, може зайняти багато часу. Це також не лінійний, кумулятивний процес, і він може легко згорнутися. Повзуча дедемократизація може набувати форми невеликих коригувань, але зачіпати важливі елементи політичних структур. Сталий демократизм, заснований на правах людини, вимагає,

серед іншого, того, щоб громадяни були обізнані про свої права, щоб заохочувалася участь громадськості в політичному житті через вибори та активну участь у місцевому самоврядуванні, а також щоб була забезпечена інституційна підзвітність та прозорість.

Якщо держава хоче вжити заходів з будь-якого питання, вона повинна бути озброєна універсальними цінностями та універсальними правилами. І насамперед це полягає в тому, щоб сприяти розробці нормативно-правових актів та політики у сфері демократії та прав людини. Керівна записка щодо демократії є важливим кроком у цьому напрямку. Цей документ був підготовлений Генеральним секретарем у його незалежній якості і, як такий, є документом високого рівня і впливу. Було визнано, що ООН несе відповідальність за те, щоб очолити дискусію про універсальність прав людини та демократії, засновану на світовому досвіді [9].

Перехід від заяв про політику до практичної реалізації є складним. Організація Об'єднаних Націй, як і інші міжнародні та регіональні суб'єкти, вважає за краще зосередитися на подіях, а не на процесі, щоб не дати їй вийти за межі постачальника послуг у сферу суверенітету. Особливо складною є ситуація для зовнішніх суб'єктів, які глибоко залучені в такі питання, як системи управління або створення конституції, які мають вирішальний вплив на майбутнє країни. Будь-яка міжнародна підтримка має ґрунтуватися на універсальних цінностях і нормах, а також повинна забезпечувати порівняльні знання про те, що спрацювало, а що не спрацювало в інших місцях. Структурна узгодженість ООН необхідна не лише у сфері прав людини та демократії: це набагато ширша проблема, яку ООН має вирішувати на постійній основі.

ООН не виступає за конкретну модель правління, але пропагує демократичне врядування як набір цінностей і принципів, яких слід дотримуватися для більшої участі, рівності, безпеки та людського розвитку. Демократія забезпечує середовище, яке поважає права людини та основні свободи, і в якому здійснюється вільне волевиявлення людей. Люди мають право голосу при прийнятті рішень і можуть при-

тягнути до відповідальності осіб, які приймають рішення. Жінки та чоловіки мають рівні права, і всі люди вільні від дискримінації.

Ці цінності втілені в Загальній декларації прав людини. Вона проектує концепцію демократії, стверджуючи, що «воля народу повинна бути основою авторитету уряду» [10]. У 2015 році світові лідери взяли на себе зобов'язання у Порядку денному у сфері сталого розвитку до 2030 року створити світ, в якому «демократія, належне врядування та верховенство права, а також сприятливе середовище на національному та міжнародному рівнях мають важливе значення для сталого розвитку» [3].

У 2015 році Рада з прав людини заснувала форум з прав людини, демократії та верховенства права, щоб забезпечити платформу для сприяння діалогу та співпраці з питань, що стосуються цих сфер [9]. Вона також працює над тим, щоб підкреслити тісний зв'язок між правами людини та демократією в системі Організації Об'єднаних Націй та співпрацює з організаціями, що сприяють демократії, такими як l'Organisation Internationale de la Francophonie, Міжпарламентський союз, Організація з безпеки та співробітництва в Європі.

Необхідними елементами демократії в співпраці з основоположними правами людини є наступні:

повага до прав людини та основоположних свобод;

свобода асоціацій;

свобода вираження поглядів і думок;

доступ до влади та її здійснення відповідно до верховенства права;

проведення періодичних вільних і справедливих виборів на основі загального виборчого права і таємного голосування як волевиявлення народу;

плюралістична система політичних партій та організацій;

поділ влади;

незалежність судової влади;

прозорість та підзвітність у державному управлінні;

вільні, незалежні та плюралістичні ЗМІ.

У миротворчій або постконфліктній обстановці військові та поліцейські компоненти миротворчих місій надають підтримку

національним правоохоронним органам у забезпеченні безпеки виборів [6].

Дефіцит демократії, слабкі інституції та погане врядування створюють постійні виклики. На успіх розбудови демократії безпосередньо впливатиме інклюзивний та консультативний характер процесу створення конституції, а також кінцевий зміст конституції. Стандарти прав людини та юриспруденція забезпечують детальну основу для процесів, які є інклюзивними та консультативними, а також для суті того, що міститься в конституції. З точки зору останнього, матеріальний захист включає в себе як характер прав, які повинні поважатися, захищатися, заохочуватися і виконуватися, так і інститути, необхідні для забезпечення того, щоб порушення прав людини мали засоби правового захисту на практиці. Система управління, яка не ґрунтується на правах людини та основних свободах, буде позбавлена основних елементів для функціонування демократії.

Організація Об'єднаних Націй повинна прагнути забезпечити інклюзивність та активну участь у конституційному процесі та визначити відповідні та достатні ресурси для підтримки цих процесів у довгостроковій перспективі [7].

Висновки. ООН повинна продовжувати очолювати дискусію про універсальність прав людини і про те, як повага, захист, заохочення та виконання прав людини є частиною основоположних рамок для ефективного демократичного врядування. Жодна інша організація не має права брати на себе цю роль. Секретаріат ООН і Генеральний секретар можуть відігравати важливу роль у просуванні політики, не вдаючись до підходу найменшого спільного знаменника.

Хоча не існує єдиної формули становлення, функціонування та еволюції демократичного врядування, ООН не повинна соромитися рішуче висловлюватися, коли демократичне врядування підривається, а права людини порушуються.

Організація Об'єднаних Націй повинна діяти, за допомогою всіх відповідних механізмів і процесів, щоб заохочувати держави, які ще не є демократичними (або є номінально демократичними, але не захищають права людини), проводити демократичні реформи, які створять від-

криті, плюралістичні суспільства, засновані на свободі вираження поглядів, асоціацій і зібрань, демократичному виборчому законодавстві і незалежній судовій системі. а також суспільства, міцно вкорінені в демократичному управлінні, що відображається в голосуванні народу на регулярних, відкритих і чесних виборах.

ООН повинна розглянути процес експертної оцінки демократії на кшталт механізму Універсального періодичного огляду (УПО), створеного Радою з прав людини. У рамках звітності перед відповідними договірними органами, державам слід заохочу-

вати заявляти, які дії вони вжили для встановлення демократичного врядування або зміцнення своїх демократій, і вказувати, як вони виконують зобов'язання, взяті перед своїм народом у міжнародних договорах з прав людини, які вони ратифікували, а також у своїх конституціях і законах.

Організація Об'єднаних Націй повинна докладати більше зусиль для використання своїх порівняльних переваг і активів, включаючи свої нормативні, скликаючі, поширювальні та захисні повноваження, щоб посилити свою роль у просуванні демократії, заснованої на правах людини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бьоккенфьорде, М., Хедлінг, Н., Вахіу, В., Практичний посібник з будівництва конституції. Стокгольм: International IDEA, 2011. Режим доступу: <http://www.idea.int/publications/pgcb/index.cfm> [англійською]
2. Брандт М., Коттрелл Дж., Гай Ю., Ріган А., Конституціоналізм і реформа: варіанти процесу. Женева: Інтерпіс, 2011. Режим доступу: <http://www.interpeace.org/constitutionmaking/sites/default/files/Constitution-Making-Handbook.pdf> [англійською]
3. Глобальна комісія з питань демократії, виборів та безпеки, поглиблення демократії: стратегія підвищення чесності виборів у всьому світі. Стокгольм-Женева: Міжнародна ІДЕЯ та Фонд Кофі Аннана, 2012. Режим доступу: [англійською] <http://www.globalcommission.org/sites/global-commission.org/files/DeepeningDemocracyFinalReport.pdf> [англійською]
4. Томмасолі, М. (ред.), Демократія, мир і безпека: роль ООН. Дискусійна записка. Нью-Йорк: International IDEA/UN/UNDP2010, режим доступу: <http://www.idea.int/publications/democracy-peace-security-un/index.cfm> [англійською]
5. Організація Об'єднаних Націй, Віденська декларація і План дій, прийняті Всесвітньою конференцією з прав людини у Відні 25 червня 1993 року, режим доступу: <http://www2.ohchr.org/english/law/pdf/vienna.pdf> [англійською]
6. ООН. «Права людини, демократія та верховенство права», Рада з прав людини, (2012) Резолюція A/HRC/RES/19/36, прийнята 23 березня 2012 року, режим доступу: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/RES/19/36 [англійською]
7. Комісія Організації Об'єднаних Націй з прав людини, сприяння та консолідації демократії, Резолюція 2000/47, режим доступу: [http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(Symbol\)/E.CN.4.RES.2000.47.En?Opendocument](http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(Symbol)/E.CN.4.RES.2000.47.En?Opendocument) [англійською]
8. Комісія Організації Об'єднаних Націй з прав людини, Подальші заходи щодо сприяння та консолідації демократії, Резолюція 2002/46. Режим доступу: [ap.ohchr.org/documents/E/.../resolutions/E-CN_4-RES-2002-46.doc](http://www.ohchr.org/documents/E/.../resolutions/E-CN_4-RES-2002-46.doc) [англійською]
9. Комітет Організації Об'єднаних Націй з прав людини, Маршалл проти Канади, Повідомлення № 205/1986, U.N. Doc. CCPR/C/43/D/205/1986 at40 (1991), режим доступу: <http://www1.umn.edu/humanrts/undocs/html/dec205.htm> [англійською]
10. Загальна декларація прав людини. Режим доступу: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/043/88/IMG/NR004388.pdf?OpenElement> [англійською]

REFERENCES:

1. Böckenförde, M., Hedling, N., Wahiu, W., A Practical Guide to Constitution Building. Stockholm: International IDEA, 2011, available at <http://www.idea.int/publications/pgcb/index.cfm>
2. Brandt, M., Cottrell, J., Ghai, Y., and Regan, A., Constitution-making and Reform: Options for the Process. Geneva: Interpeace, 2011. Available at: <http://www.interpeace.org/constitutionmaking/sites/default/files/Constitution-Making-Handbook.pdf>

3. Global Commission on Democracy, Elections and Security, *Deepening Democracy: A Strategy for Improving the Integrity of Elections Worldwide*. Stockholm-Geneva: International IDEA and the Kofi Annan Foundation, 2012. Available at <http://www.globalcommission.org/sites/globalcommission.org/files/DeepeningDemocracyFinalReport.pdf>

4. Tommasoli, M. (ed), *Democracy, Peace and Security: The Role of the UN*. Discussion Paper. New York: International IDEA/UN/UNDP2010, available at <http://www.idea.int/publications/democracy-peace-security-un/index.cfm>

5. United Nations, *Vienna Declaration and Plan of Action Adopted by the World Conference of Human Rights in Vienna on 25 June 1993*, available at <http://www2.ohchr.org/english/law/pdf/vienna.pdf>

6. United Nations, 'Human rights, democracy and the rule of law', Human Rights Council, (2012) Resolution A/HRC/RES/19/36 adopted on 23 March 2012, available at http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/RES/19/36

7. United Nations Commission on Human Rights, *Promoting and Consolidating Democracy*, Resolution 2000/47, available at [http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(Symbol\)/E.CN.4.RES.2000.47.En?OpenDocument](http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(Symbol)/E.CN.4.RES.2000.47.En?OpenDocument)

8. United Nations Commission on Human Rights, *Further Measures to Promote and Consolidate Democracy*, Resolution 2002/46, available at ap.ohchr.org/documents/E/.../resolutions/E-CN_4-RES-2002-46.doc

9. United Nations Human Rights Committee, *Marshall v. Canada*, Communication No. 205/1986, U.N. Doc. CCPR/C/43/D/205/1986 at 40 (1991), available at <http://www1.umn.edu/humanrts/undocs/html/dec205.htm>

10. Universal Declaration of Human Rights (UDHR), available at [http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/043/88/IMG/NR004388.pdf?OpenElement\[inEnglish\]](http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/043/88/IMG/NR004388.pdf?OpenElement[inEnglish])